

I-III ступеня (м. Горлівка), Конотопської спеціальної школи-інтернату для дітей з вадами зору та ін.

Подальше дослідження спрямовано на створення моделі комплексного медико-соціально-психолого-педагогічного забезпечення професійного самовизначення випускників з порушеннями зору у рамках роботи навчально-реабілітаційного центру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / Синьов В. М. – К. : «МП Леся», 2010. – 779 с.
2. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці : [навч. посіб.] / Бондар В. І. – К. : Наш час, 2005. – 176 с.
3. Климов Е. А. Психологическое профессиональное самоопределение / Климов Е. А. – М. : Просвещение, 1989. – 223 с.
4. Бистрова Ю. О. Психолого-педагогічне забезпечення професійного самовизначення розумово відсталих підлітків / Ю. О. Бистрова. – Освіта на Луганщині : науково-методичний журнал, 2010, – № 2(33). – С. 149–155.

Рецензенти: д. психол. н. Кузнецов М.А., к. психол. н. Афанасьєва Н.Є.

УДК 159.95

Волков С.В., к. психол. н., заступник начальника факультету НУЦЗУ

ЗМІСТ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРА ДЕРЖАВНОЇ ІНСПЕКЦІЇ ТЕХНОГЕННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Запропонована стаття присвячена психологічному аналізу змісту та опису професійної діяльності інспектора з державного нагляду у сфері пожежної безпеки державної інспекції техногенної безпеки України, складанню психограми професії.

Ключові слова: інспектор з державного нагляду у сфері пожежної безпеки, служба цивільного захисту, професійно-психологічна підготовка, державна інспекція техногенної безпеки України.

Предложенная статья посвящена психологическому анализу содержания и описанию профессиональной деятельности инспектора Управления по вопросам государственного надзора в сфере пожарной безопасности государственной инспекции техногенной безопасности Украины, составлению психограммы профессии.

Ключевые слова: инспектор государственного надзора в сфере пожарной безопасности, служба гражданской защиты, профессионально-психологическая подготовка, государственная инспекция техногенной безопасности Украины.

Постановка проблеми. Під час вивчення змісту і особливостей професійно-психологічної підготовки інспектора Управління з питань державного нагляду у сфері пожежної безпеки Державної інспекції техногенної безпеки України (далі – ДІТБУ) ми не могли не звернути увагу на саму специфіку професії інспектора, перш за все спираючись на положення важливих керівних документів [4; 6; 7; 11] і наукових праць.

Аналіз наукових досліджень свідчить про те, що зміст і ефективність діяльності кожного працівника в межах своєї професії значно залежить від відповідності його психологічних, психофізіологічних та інших властивостей до вимог професії [1; 3; 5; 8; 9; 10; 12].

Опис професій відповідно до їх вимог, які вони ставлять до людини, є предметом вивчення різних галузей психологічної науки: прикладної психології, експериментальної і кризової психології, військової психології, психології праці. Наприклад, психологія праці бере за основу вивчення особливостей професії - професіографію [1; 3; 9; 10]. Результатом професіографії є визначення переліку основних вимог до людини, яка долучається до конкретної професії і трудової діяльності. Професіограма - це перелік і опис загальнотрудових і спеціальних умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності [9].

Аналіз останніх дослідження та публікацій. На думку вчених, опис професії відбувається за різними критеріями: технологічними, економічними, педагогічними, медичними та психологічними. Із їх праць слідує, що професіограма будь-якої трудової діяльності може передбачати опис: а) загальних відомостей про професію (історія виникнення професії, соціально-економічне значення та місце професії в суспільстві); б) характеристику процесу праці (сфера діяльності, вид праці, основні її знаряддя, виробничі операції, робоча поза, вироблювана продукція, організація праці); в) санітарно-гігієнічні умови праці (мікрокліматичні умови, режим та ритм праці, можливість виробничих травм, профзахворювання, медичні протипоказання); г) вимог професії до фізичних та психологічних якостей людини (характеристика різних видів сприйняття у професійній діяльності, фізичні якості, інтелектуальна сфера, емоційно-вольові якості особистості, моральні якості, вплив професії на особистість); д) вимоги до професійної підготовки (в системі загальноосвітньої та спеціальної підготовки). Всі ці положення в повній мірі належать і до вивчення змісту професійно-психологічної підготовки, її характеристики, умов та тривалості її проходження, необхідної кваліфікації, що отримують майбутні фахівці, перспективи їх росту та просування по службі.

Професіограми, як стверджують дослідники, використовуються фахівцями переважно під час визначення придатності особистості до обраної нею професії [1; 5; 9; 10].

Виходячи з мети і завдань дослідження, ми зосередилися на професіограмах таких професій, як інспектор карного розшуку, інспектор міліції, інспектор митниці, дільничний інспектор, інспектор ОБХСС, інспектор ДАІ тому, що вони, у визначеній мірі, мають відношення до професії інспектора ДІТБУ. Особливу увагу було приділено психограмам зазначених професій. Узагальнюючи дослідження [5; 9; 10], можна визначити психограму як важливу частину професіограми певної професії, в якій сформульовані вимоги до психології особистості, тобто перелік психологічних властивостей, станів, процесів, де особлива увага приділяється їх розвинутій наявності.

В той же час аналіз наукової літератури [1; 3; 5; 8; 10] дозволяє робити висновок про недостатню розробленість професіограм професій служби цивільного захисту України. Проте опис професійної діяльності інспекторів ін-

ших відомств певною мірою відображений у літературних джерелах. Це дозволяє спиратися на думки науковців і робити спробу обґрунтувати специфіку професіографічного опису професії інспектора ДПН. [1; 3; 8; 11].

Якісний та всебічний опис професії інспектора ДПН неможливий без вивчення історії її виникнення.

Інспекція (*inspectio*) в перекладі з латинської мови означає огляд. Це державний орган, котрий здійснює нагляд за дотриманням встановлених державою правил в галузі пожежної безпеки. Першими законотворцями у галузі пожежної безпеки були німці. На початку XVII століття у Німеччині з'явилися перші пожежні команди – брандкоманди.

Перша професійна пожежна охорона (дружини пожежних) з'явилася у Росії в період царювання Олексія Михайловича Романова.

Указом від 18.06.1718 року в Росії були введені в дію перші протипожежні норми будівництва. Нагляд за дотриманням цих норм покладався на спеціальний орган: «канцелярію від суспільних і керівних будівель».

Уперше Державний пожежний нагляд згадується вже під час радянської влади у Ленінському Декреті від 17 квітня 1918 році. У 1936 року у СРСР вийшло «Положение о Госпожнадзоре», де були детально розписані функції нового підрозділу пожежної охорони. [2].

На сьогодні інспектор з державного нагляду у сфері пожежної безпеки ДПН – фахівець, котрий безпосередньо здійснює нагляд за станом виконання в населених пунктах і на підконтрольних об'єктах незалежно від форм власності вимог пожежної безпеки, встановлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами України [4; 6; 7; 11].

Вивчені положення нормативних та керівних документів дозволяють зробити наступні визначення.

Інспектор з державного нагляду у сфері пожежної безпеки ДПН – посадова особа Управління з питань державного нагляду у сфері пожежної безпеки Державної інспекції техногенної безпеки України (далі – ДПН), професія якого наділена законами та нормативно-правовими актами, повноваженнями щодо здійснення державного пожежного нагляду. Вона потребує від співробітника відповідної спеціальної професійно-психологічної підготовки, чіткої атестації на здатність до виконання своїх функціональних обов'язків в умовах емоційного стресу, наявності певного рівня спеціальної фізичної підготовки.

Про це свідчить зміст особливостей його трудової діяльності, який визначений законодавством України, статутами та відомчими нормативними актами.

Головною особливістю трудової діяльності інспектора ДПН є те, що вона спрямована на здійснення нагляду за станом виконання в населених пунктах і на підконтрольних об'єктах, незалежно від форм власності та джерел фінансування, вимог пожежної безпеки, встановлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами [4; 6; 7; 11].

В процесі дослідницької роботи встановлений чіткий перелік основних завдань та обов'язків інспектора. Він здійснює нагляд за виконанням на підконтрольних об'єктах вимог пожежної безпеки, встановлених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами, надає обов'язкові до виконання

приписи щодо усунення порушень вимог пожежної безпеки.; здійснює контроль за дотриманням протипожежних вимог будівельних норм, стандартів, правил пожежної безпеки під час проектування, будівництва та реконструкції об'єктів, бере участь у роботі комісій з прийняття в експлуатацію будівель, споруд та інших об'єктів, а також у відведенні території під будівництво; здійснює регулятивні та дозвольно-реєстраційні функції щодо фізичних та юридичних осіб у сфері пожежної безпеки; проводить пожежно-технічне розслідування, перевірки та дізнання щодо пожеж; проводить консультації посадових осіб та громадян з питань пожежної безпеки; здійснює контроль за справністю та цільовим використанням пожежної техніки та пожежно-технічного обладнання підприємств, установ та об'єктів незалежно від форм власності; сприяє діяльності добровільних протипожежних формувань, проведенню протипожежної пропаганди в галузі пожежної безпеки; здійснює перевірки діяльності органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, відомчих організацій щодо забезпечення ними протипожежного захисту населених пунктів та підвідомчих об'єктів; взаємодіє з іншими органами державного нагляду щодо посилення пожежної безпеки; здійснює облік пожеж та їх наслідків, результатів наглядової діяльності тощо, аналіз стану справ з пожежами, розробляє відповідні заходи, спрямовані на їх попередження [4; 6; 7; 11].

Аналіз цих основних завдань і обов'язків свідчить, що вони мають як професійну, так і психологічну складову і, звісно, потребують наявності у інспектора певних набутих професійних знань, вмінь, навичок. В процесі дослідження вони всі визначені і сформульовані відповідним чином.

1) Інспектор з державного нагляду у сфері пожежної безпеки ДІТБУ повинен знати: основні законодавчі акти та нормативно-правові документи, що регламентують діяльність органів ДІТБУ; функціональні обов'язки інспектора з державного нагляду у сфері пожежної безпеки ДІТБУ; відомчі інструкції, положення та інші керівні документи, котрі регламентують правила проведення пожежно-технічного обстеження, порядок організації роботи органів дізнання при проведенні пожежно-технічного розслідування, перевірок заяв, повідомлень та іншої інформації про пожежі та злочини, пов'язані з ними, провадження дізнання у справах про пожежі і порушення протипожежних правил; порядок та умови застосування органами державного пожежного нагляду запобіжних заходів; порядок обліку пожеж та їх наслідків; правила пожежної безпеки України (ППБУ), нормативні акти пожежної безпеки (НАПБ), державні будівельні норми та правила (ДБН) [4; 6; 7; 11].

2) Інспектор з державного нагляду у сфері пожежної безпеки ДІТБУ повинен уміти: вести облікову та звітну документацію, наглядові справи підконтрольних об'єктів, якісно проводити чергові, контрольні та комплексні пожежно-технічні обстеження об'єктів та за їх результатами складати обов'язкові для виконання розпорядження (приписи) про усунення виявлених порушень і недоліків з питань пожежної безпеки; грамотно та кваліфіковано вести ділове спілкування з посадовими особами підконтрольних об'єктів; здійснювати, в тому числі за допомогою засобів масової інформації, агітаційну та роз'яснювальну роботу з населенням та колективами підприємств сто-

совно дотримання ними ППБУ, проводити перевірки боєздатності добровільних пожежних формувань об'єктів, кваліфіковано проводити заняття з робочими колективами підприємств, навчальних закладів з питань вивчення та дотримання населенням як в робочий час так і у побуті ППБУ; здійснювати особистий прийом громадян; проводити консультації посадових осіб та громадян з питань пожежної безпеки; здійснювати контроль за справністю та цільовим використанням пожежної техніки та пожежно-технічного обладнання підприємств, установ та об'єктів, незалежно від форм власності; перевіряти наявність документів, які дають право на виконання пожежонебезпечних робіт; проводити пожежно-технічні розслідування обставин і причин пожеж, загибелі та травмування людей, знищення і пошкодження майна; у разі порушення ППБУ, що створює загрозу виникнення пожежі або перешкоджає її гасінню, евакуації людей, відсутності відповідного дозволу на початок роботи, а також реалізації без відповідних сертифікатів або їх відсутності, позбавляти дозволів на початок роботи, припиняти чи забороняти: роботу підприємств і окремих виробництв, експлуатацію будівель, споруд, випуск і реалізацію пожежонебезпечної продукції, систем та засобів протипожежного захисту, роботу виробничих дільниць і агрегатів, експлуатацію окремих приміщень, опалювальних приладів, дільниць електричної мережі, проведення пожежонебезпечних робіт, дію дозволів, виданих на право проведення таких робіт, проведення будівельно-монтажних робіт; взаємодіяти з іншими органами державного нагляду щодо посилення пожежної безпеки [6; 7; 11].

Поряд з перерахованими знаннями, навичками й уміннями, державний інспектор з пожежного нагляду повинен мати специфічні професійно-психологічні якості, які властиві тільки для його професії: бути емоційно-витриманим, уважним, тамувати втому, сонливість, ефективно працювати у різний час доби, бути сумлінним, відповідальним, мати самовладання у емоційно-напружених ситуаціях, почуття відповідальності, накопичувати досвід, враховувати помилки.

Від наявності сформованих професійно-психологічних якостей, в першу чергу, залежить ефективність виконання функціональних обов'язків, ступінь реалізації професійних знань, вмінь і навичок інспекторської роботи. Такими якостями визначається і рівень професійної підготовки інспекторів ДПН, який залежить від стажу роботи за обраною спеціальністю й практичного досвіду.

Характеристика робочого місця та інформаційних зв'язків даного фахівця з іншими працівниками та посадовими особами

Тип професії: «людина-людина».

Реалізація типу професії «людина-людина» заключається в тому, що діяльність інспектора ДПТБУ проходить переважно в процесі взаємодії з посадовими особами підконтрольних йому об'єктів, робітниками підприємств різної відомчої належності і пересічними громадянами під час здійснення своїх функціональних обов'язків. Типове робоче місце інспектора ДПТБУ – це індивідуальний робочий стіл, розташований у приміщенні інспекторської групи, районного, міського управління ДПТБУ (далі - РУ, МУ). Але специфічні особливості праці інспектора вимагають від нього мобільності, тобто він пра-

цює як у приміщеннях, так і зовні, на території підконтрольних йому об'єктів.

Специфічний характер діяльності інспектора ДІТБУ зумовлений постійним включенням в роботу, діяльність відрізняється високою емоційною напругою.

Основними каналами обігу інформації є такі зв'язки, як: зв'язок зі старшим інспектором, начальником відповідного РУ, МУ ДІТБУ, керівним складом підконтрольних об'єктів, зв'язок з іншими службами та установами міста, органами МВС та прокуратури.

Засоби зв'язку: портативні радіостанції, радіус дії яких у міській місцевості до 2000 м; мобільні телефони, котрі обслуговуються оператором стільникового зв'язку на корпоративних умовах, згідно з укладеними договорами з ДІТБУ в області чи у місті, стаціонарні дротові робочі телефони підрозділів ДІТБУ та підконтрольних об'єктів мережі УкрТелеком.

Умови діяльності

Інспектори з державного нагляду у сфері пожежної безпеки виконують свої професійні обов'язки в основному впродовж 8- годинного робочого дня як у приміщенні, так і зовні (мобільно). Умови проходження служби інспекторів вважаються особливими. Це зумовлено наступними факторами: під час виникнення надзвичайних ситуацій, пожеж на підконтрольних об'єктах та іншої службової необхідності час виконання професійних обов'язків може перевищувати нормативний. Також з вищевказаних причин, інспектору доводиться іноді виконувати свої обов'язки у нічний час. Ще зовсім нещодавно, до створення окремої структури ДІТБУ, мали місце випадки, коли за рішенням керівництва пожежних частин інспектори залучалися до добових чергувань, тобто для виконання обов'язків начальника караулу аварійно-рятувальної служби МНС. Тому до надійності і безпомилковості дій інспектора висувалися підвищені вимоги.

Домінуючі умови діяльності:

- робота пов'язана з профілактикою надзвичайних ситуацій щодо пожеж;
- оперативний виїзд на місце пожежі;
- забезпечення безпеки людей;
- проходження зборів у навчальному центрі;
- робота на підконтрольному об'єкті, що пов'язана з забезпеченням пожежної безпеки;
- робота з попередження пожеж;
- перевірка місць складування матеріалів;
- проведення заходів, що спрямовані на профілактику пожежної безпеки;
- складання інструкцій пожежної безпеки для об'єктів в цілому та для окремих підрозділів об'єкта;
- роз'яснення вимог протипожежних інструкцій співробітникам об'єкта;
- забезпечення засобів оповіщення про пожежу;
- забезпечення об'єкта первинними засобами гасіння пожежі (вогнегасники, пожежні крани);
- контроль за справною роботою автоматизованої системи пожежної безпеки (датчики АУПС та АУПГ, диспетчерський пункт);
- контроль за станом пожежних евакуаційних виходів;

- забезпечення пожежної безпеки заходів з масовим перебуванням людей;
- встановлення причини пожежі;
- регулярні звіти перед керівництвом про виконану роботу;
- обхід підконтрольного об'єкта.

Якості, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності
Здібності:

- психічна та емоційна усталеність;
- здатність швидко реагувати на ситуацію;
- здатність до прийняття самостійних рішень;
- розвиток переключення, розподілу, концентрації та усталеності уваги;
- розвинута наглядно-образна, мовно-логічна пам'ять;
- здатність швидко організувати себе та інших на виконання справи;
- здатність переконувати людей;
- здатність грамотно висловлювати свої думки;
- вміння слухати людей;
- врівноваженість;
- розвинуте аналітичне мислення.

Особистісні якості, інтереси та схильності:

- дисциплінованість;
- акуратність;
- стриманість;
- уважність;
- пунктуальність;
- цілеспрямованість;
- спостережливість;
- проникливість;
- відповідальність;
- порядність;
- добра інтуїція, здатність розбиратися в людях;
- вміння прогнозувати ситуацію;
- ерудованість;
- емоційна стійкість, витримка;
- кмітливість.

Якості, що заважають ефективній професійній діяльності:

- неуважність;
- грубість, невихованість;
- агресивність, вороже ставлення;
- безвідповідальність;
- халатність;
- запальність;
- розсіяність;
- неорганізованість;
- недисциплінованість;
- швидка стомленість.

Галузь застосування професійних знань:

- Державний пожежний нагляд за об'єктами господарювання незалежно від форм власності та джерел фінансування (центрального, територіального та місцевих рівнів);

- пожежонебезпечні об'єкти;
- заводи із гарячим виробництвом;
- теплоелектростанції;
- електростанції;
- нафтопереробні комбінати;
- газопереробні станції;
- нафто- та газопроводи, магістралі;
- заправочні станції;
- експертиза проектної документації;
- новобудови;
- будівлі та споруди з масовим перебуванням людей;
- висотні будівлі та споруди;
- житловий сектор.

За даним фахом може працювати людина, котра має вищу спеціальну освіту. Серед навчальних закладів України, які навчають даній професії, можна назвати наступні:

1. Національний університет цивільного захисту України. (Харків, вул. Чернишевська, 94);
2. Академія пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля. (Черкаси, вул. Оноприєнка, 8);
3. Львівський державний університет безпеки життєдіяльності (Львів, вул. Клепаревська, 35).

Проведене нами дослідження умов праці інспектора Управління з питань державного нагляду у сфері пожежної безпеки ДІТБУ дозволило виділити основні професійно-важливі якості, котрі висуває дана професія для кандидатів. Отримані результати можуть в подальшому бути використані психологами як для здійснення всебічного професіографічного опису професії інспектора, так і для психологічного супроводу професійної діяльності працівників ДІТБУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка А. М. Юридическая психология : [учебник] / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянская. – Харьков : Изд-во Нац. Ун-та внутр. дел, 2001. – 640 с.
2. Голубев С. Г. и др. Пожарное дело в СССР / под ред. Н. А.Тарасова-Аголакова. – М. : Стройиздат, 1968. – 306 с.
3. Екстремальна психологія : [підручник / за заг. ред. проф. О. В.Тімченка]. – К. : ТОВ «Август Трейд», 2007. – 502 с.
4. Закон України «Про пожежну безпеку» від 17 грудня 1993р.
5. Мир профессий / сост. С. Н.Левиева, В. С. Шнейдеров – М., 1988. Том 1-5.
6. Наказ МНС України від 12..01.2010 № 1 «Про затвердження інструкції з організації роботи органів державного нагляду у сфері цивільного захисту та техногенної безпеки».

7. Наказ МНС України від 04.08.2011 № 800 «Про організацію державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки».
8. Новые профессии. Справочник. – М., 1999.
9. Романова Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Романова Е. С. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2007. – 464 с.
10. Романова Е. С. Психологические основы профессиографии (практикум) / Е. С. Романова, Г. А. Суворова. – М. : МГПИ, 1990. – 142 с.
11. Указ Президента України від 06.04.2011 № 392 Питання Державної інспекції техногенної безпеки України. Положення про ДТБУ.
12. Bertillon A. Nomenclature des professions // Bulleyn de l'Inst. Internat de stat. – 1985.

Рецензенти: д. психол. н. Сафін О.Д., д. психол. н. Корольчук М.С.

УДК 159.9:34.01

Гвоздова О.О., психолог сектору кадрового забезпечення Перевальського РВ ГУ МВС Луганської області

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ БІЙЦІВ ГРУП ЗАХВАТУ ПІД ВПЛИВОМ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено аналіз впливу професійної діяльності на особистісні особливості працівників спецпідрозділів ОВС. Результати дослідження показали, що виконання оперативно-службових завдань протягом тривалого часу істотно негативно впливає на деякі особистісні якості бійців груп загарбання. Спостерігається розвиток постійної напруженості, дратівливості, неспокою, гіперзбудливості. Одержані результати також дозволяють впевнитись у наявності зв'язку не тільки між специфікою службової діяльності і рисами особистості бійців груп загарбання, але й між строком служби або стажем і ступенем прояву якостей особистості.

Ключові слова: особистість, службова діяльність, стресогенні фактори.

В статье представлен анализ влияния профессиональной деятельности на личностные особенности сотрудников спецподразделений ОВС. Результаты исследований показали, что выполнение оперативно-служебных заданий в течение длительного времени существенно негативно влияет на некоторые личностные качества бойцов групп захвата.

Наблюдается развитие постоянной напряженности, раздражительности, беспокойства, гиперактивности. Полученные результаты также позволяют удостовериться в наличии связи не только между спецификой служебной деятельности и чертами личности бойцов групп захвата, но и между сроком службы или стажем и степенью проявления определенных качеств личности.

Ключевые слова: личность, служебная деятельность, стрессогенные факторы.

Постановка проблеми. Виконання оперативно-службових завдань спецпідрозділом органів внутрішніх справ «групи захвату» завжди пов'язане з діями в небезпечних, екстремальних умовах. Саме тому їх діяльність вимагає від них надмірних фізичних, нервово-психічних напружень та накладає особливий відбиток на особистість. Особистість – це складна психологічна реальність, що є надзвичайно складним об'єктом дослідження [2].